

Cossacks and Russian Cossacks Nekrasov, which formed the basis of the Ottoman troops, proved that Vylkovo Sadiq Pasha helped build the Nativity of the Blessed Virgin. Tulcea (Romania) – control center and Nekrasov Cossacks Cossacks, where he was M.Chaykovsky. Varna (Bulgaria) – fortress dislocation Ottoman Cossacks. Burgas (Bulgaria) – a city where M.Chaykovsky discussed plans to create a body (troops) Ottoman Cossacks with famous Polish writer Adam Mickiewicz. Here in 1855 there was a camp of the Cossack army. Istanbul (Turkey), here a long time he lived and worked Sadiq Pasha, near the town he founded two settlements that still exist - Polonezköy (Adampol) and Sazlibosna.

Key words: Michael Czajkovsky (Sadyk Pasha), Vilkovo, Tulcea, Varna, Burgas, Istanbul, Western Black Sea.

Владимир Полторак

«Западна Черноморія»:

Вилково – Тульча – Варна – Бургас – Стамбул

В статті розглянуті місця формування і перебування казаків Османського війська, створеного відомим Михайлом Чайка-Чайковським (Мехмед Садык-паша). Вони створюють, по думці автора, Западну Черноморію – ланку, об'єднуючу середньовічну і модерну історію казачества (в відмінності від " Черноморіи Восточної ", де зародилося і розвивалося казачество з XV в.). Вилково (Україна) було центром проживання запорожців і руских казаків-некрасовців, які склали основу Османського війська, доведено, що в Вилково Садык-паша допомагав будівництву храму Різдва Пресвятої Богородиці. Тульча (Румунія) – центр управління запорожцями і некрасовськими казаків, де знаходився М.Чайковський. Варна (Болгарія) – місце дислокації Османських казаків. Бургас (Болгарія) – місто, де М.Чайковський обговорював плани формування корпусу (війська) Османських казаків з відомим польським письменником А.Мицкевичем. Тут в 1855 г. знаходився табір казачого війська. Стамбул (Турція) – тут довгий час жив і працював Садык-паша, поблизу міста він заснував два населені пункти, які існують до сих пор – Полонезкей (Адамполь) і Сазлыбосна.

Ключові слова: Михайл Чайковський (Садык-паша), Вилково, Тульча, Варна, Бургас, Стамбул, Западна Черноморія.

Рецензент: О.Г.Середа, к.і.н., науковий співробітник (Центр досліджень ісламу)

ПУБЛІКАЦІЯ ДОКУМЕНТІВ

УДК 94 (477) «17»

Олександр Середа

**АДЖИДЕРЕ (ОВІДІОПОЛЬ) В ОСМАНСЬКО-КРИМСЬКИХ
ВІДНОСИНАХ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХVІІІ СТ.**

(за османсько-турецькими документами)

У статті вперше публікуються османсько-турецькі документи Урядового Османського Архіву (Стамбул, Туреччина) з перекладом на українську мову, щодо най-ранньої згадки та подальшого існування селища і пристані/порту Аджидере (тепер Овідіополь). Зокрема представлено виписку з портового журналу/дефтеру 1756 р., в якому міститься інформація про завантаження і відправки торговельних суден з пристані Аджидере до стамбульської гавані Капан-и дакік в затоці Золотого Рогу. У порівняльному аспекті зазначається кількість збіжжя відвантаженого з порту/пристані Аккерман. Також представлено низку документів 1765 р.

стосовно накопичення зернових в Аджидере і перерозподілу транспортно-торгівельних потоків на відбудовану хлібну гавань в Ходжабеї. Зокрема наведено низку проблем у господарських відносинах між едісанцями Очаківської землі і представниками торгівельно-портових кругів. Запропоновано аналіз джерел у аспекті створення управлінських структур Османської імперії і Кримського ханства в Аджидере і Ходжабеї.

Ключові слова: Аджидере, зернове збіжжя, судово-адміністративний округ Аккерман, Османська імперія, Кримське ханство.

Північно-Західне Причорномор'я в економічному просторі Османської імперії займало особливе місце як регіон-постачальник зернового збіжжя і продукції скотарства. Евлія Челебі, ще у середині XVII ст., у своїх подорожніх записках зазначав що «неможливо облікувати і підраховувати кількість різноманітного зерна і різних припасів, які зберігаються тут у амбарах», міста і селища регіону «славляться своїм білим хлібом, оливою для маяків, добірною пшеницею, ячменем», а навколишнє татарське населення «постачає Стамбул маслом и медом»⁴⁰⁹.

Причорноморське межиріччя Буга і Дністра з 1500-1510 р. набуває статусу володінь османів. Як повідомлялось у 1542 р. у листуванні султана Сулеймана I з королем Польщі Сигізмундом I, ці землі були надані кримським ханам як султанських хас, з якого останні були зобов'язані виплачувати щорічний «відкуп»⁴¹⁰. А вже по підписанню договору розмежування польських і османських територій, все Буго-Дністровське межиріччя до річок Кодима і Саврань⁴¹¹ де-юре залишалось у володінні османів, але де-факто на цій землі господарювали кримські татари. У свою чергу, задля забезпечення максимальної економічної вигоди, кримські хани на цих теренах розмістили ногайські орди і залюднили простір християнським населенням з суміжних Молдови, Брацлавщини і Наддніпрянини.

Аграрний фактор розвитку регіону у загально-османському економічному просторі значно збільшується до кінця XVII і особливо протягом XVIII ст. Товаровиробництво, у свою чергу, спонукає до розвитку логістичних систем з центром імперії. Саме в цей період у Північно-Західному Причорномор'ї склалася розгалужена транспортна мережа сухопутних шляхів які передусім спрямовувались до торгівельних портів/пристань чорноморського узбережжя. Останні забезпечували морське сполучення зі Стамбулом і рештою османських портів куди

⁴⁰⁹ Эвлия Челеби. Книга путешествия. Вып. 1 Земли Молдавии и Украины. – М., 1961 – С.36-40.

⁴¹⁰ AGAD. Arch.Kor. – Dz.turecki, teczka 78. – Nr 165.

⁴¹¹ Katalog dokumentów tureckich. Dokumenty do dziejów polski i krajów ościennych w latach 1456-1672. Opracował Zygmunt Abrahamowicz. Katalog rękopisów orientalnych ze zbiorów polskich. – T. I, Część 1. – Warszawa, 1959 – С.77-78.

перевозили більшу частину збіжжя. Кримське ханство у цьому сенсі виступало скоріше як гарант забезпечення столиці поставками необхідної продукції.

У чорноморському басейні Північно-Західного узбережжя здавна існували такі торгівельно-транспортні вузли як Аккерман, Кілія, Очаків і Бендер. Залюднення степових просторів Очаківської землі на межі XVII – XVIII ст. призводить до збільшення товаровиробництва, що спонукає до відновлення/відбудови портів чи пристань, які віддавна функціонально не використовувались. У такому вирішенні питань логістичного забезпечення, османська влада будує нову хлібну гавань Аджидере навпроти Аккерману і відбудовує здавна існуючий порт Ходжабей, якій ще у 1415 р. був відомий як порт по перевалці зернових.

Саме з приводу функціонування хлібної гавані в Аджидере, у порівняльному ракурсі стосовно відновленням портового потенціалу Ходжабея в середині XVIII ст., існують декілька османсько-турецьких джерел з Урядового Османського Архіву у Стамбулі. Першим з джерел щодо цього населеного пункту є виписка з портового журналу/дефтеру, в якому міститься інформація про завантаження і відправки торгівельних суден з пристані Аджидере до стамбульської гавані *Капан-и дакік*⁴¹² (суч. назва *Ункапани* – прибережний квартал в затоці Золотого Рогу Стамбулу). В анотації до цього документу зазначено, що портовий журнал/дефтер є реєстром завантаження і відправлення збіжжя з пристані Аджидере з початку місяця мухаррем 1170 р. за хіджрою що відповідає терміну з 26 вересня 1756 р. В самому дефтері відображено реєстраційні дати прибуття суден з вересня по листопад 1756 р., до часу замерзання прісноводного лиману Дністра.

Розглядаючи записи журналу, встановлено імена 23-х капітанів, судна яких були завантажені і відправки до Стамбулу. З 23-х капітанів чи суден завантажувались переважно представники стамбульської гавані *Капан-и-дакік* та Аккерману. Також зазначено декілька суден з портів Варна, Трабзон і Уньє.

В журналі відзначено кількість завантаження двох основних продуктів – пшениці і ячменю. Загальна вага відправленого збіжжя становила 20773 аккерманських кіле⁴¹³, що відповідало 70850 стамбульським кіле (приблизно 1771,25 тон зерна). У документі також зазначено відвантаження у цей же період 1756 р. з Аккерману – 57150

⁴¹² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (далі – BOA). – Fon adı: «D.MKF.d.». – Defter № 29796-Y. [1170 sene /26.09.1756-14.09.1757].

⁴¹³ Кіле – міра сипучих продуктів, яка використовувалась в Османській імперії для вимірювання кількості зерна. Ваговий розмір «кіле» був різним у різних провінціях імперії; стамбульське кіле в залежності від роду зерна складав 18-20 окка, тобто близько 25 кг.

стамбульських кіле пшениці і ячменю, що на чверть менше від Аджидере, таким чином показуючи більшу економічну значимість останнього.

В дефтерах збіжжя початку XVIII ст. головними центрами зберігання зернових є «анбари» у Аккермані і Бендер.⁴¹⁴ До того ж основна частина збіжжя з Очаківської землі доправлялась саме до Бендер, що не влаштовувало ні аккерманську адміністрацію ні кримських представників. Позаяк у адміністративно-територіальному сенсі, ще з XVI ст., землі «протилежного берегу Турли від селища Маяк» є у володінні Аккерману⁴¹⁵, а центральна частина Буто-Дністровського межиріччя містить підконтрольних кримському хану єдисанців. Контроль над потоками зернового збіжжя спонукав до розбудови пристані з анбарями в селищі Аджидере, яке за дефтером, знаходиться в судово-адміністративному окрузі «каза Аккерман».

Подальше функціонування пристані в Аджидере, з 1756 р., набуває ключового значення у регіональних транспортно-торгівельній мережі Очаківської землі. Вже у грудні 1758 р. за наказом кримського хана щодо постачання зернового збіжжя до Стамбулу, Аджидере фігурує як основний пункт збору зернових з Єдисану і Ханської України. Відправка зібраного збіжжя має відбуватися з портів Аджидере в Аккерману.⁴¹⁶

Підтвердженням існуванню у ці роки потужного торговельного центру Аджидере є також одне з повідомлень російської розвідки від 9 жовтня 1758 р. Зокрема, в донесенні зазначається щодо закупівлі зерна і його зведення до «магазинів» Аккерману і Гаджидере.⁴¹⁷ Тенденція збільшення значення Аджидере поряд з Аккерманом та іншими великими центрами призводить до розширення чи відновлення портових потужностей на суміжних землях Аккерманського і Очаківського санджаків.

Наступним джерелом, що підтверджує дану тезу є османсько-турецькі документи Урядового Османського Архіву в Стамбулі з колекції «Державна адміністрація», датовані 1765 р.⁴¹⁸ Документи містять декілька різних текстів з інстанцій державного управління і резолюцій до виконання (див. документи в кінці статті).

Перший текст хронологічно датовано 13 лютого 1765 р., по суті є проханням чи повідомленням голови адміністрації Ходжабею – Хафиз Ельхадж Мехмеда, до Очаківського валі/губернатора, Аккерманського кадія/судді і до командира яничарського корпусу. Причиною звернення

⁴¹⁴ Народна Библиотека Кирил и Методи. Ориенталски отдел. – Фонд 311А. – Арх.ед. 2.[1120 S 19_10.05.1708]

⁴¹⁵ BOA. Fon adi: «TT.d.», Defter № 701. S.48 [980 sene hicri / 1573]

⁴¹⁶ Osmanlı belgelerinde Kırım Hanlığı/ Crimean Khanate in Ottoman documents. – İstanbul. 2013 – S.188.; BOA. Fon adi: «C.HR.» Gömlek № 1087. [1172 R 21 / 22.12.1758].

⁴¹⁷ Овідіопольський район: Енцикл. довідник /С.С.Аргатов, В.В.Левчук, І.Т.Русев, І.В.Сапожников. – Одеса, 2011.

⁴¹⁸ BOA. – Fon adi: «C.BDL.», – Dosya № 38. – Gömlek № 1865. [1178 Ş 21 / 13.02.1765].

є неправомірні дії перекупщиків зерна з Аджидере і виявлення спекуляції у розрахунках з ногайцями Єдисанської орди. Зокрема зазначається перебування кримського володаря Селім Герей хана в селищі Аджидере і визначення кількості зернового збіжжя притриманого до більш вигідного часу продажу, що і спонукало останнього звернутися до султана з проханням видати височайший фірман з наступним змістом: «згадувану пшеницю зі вказаних 114 складів треба буде підготувати від початку березня цього року до Георгієвого дня і завантажити на кораблі, і якомога скоріше нехай буде відправлена з Аджидера до столиці ... зернове збіжжя, яке є в руках спекулянтів, нехай буде перенесено до пристані Ходжабей...». Резолюція і заповідь Очаківського валі на цьому повідомленні датується 17 лютого 1765 р.

Наступною інстанцією даного документу є канцелярія великого везіра, представник якої виписав його розпорядження з листа кримського хана де більш детально викладається перебіг подій. Додатково телхіз великого везіра зазначає, що «Велико-славний Селім Герей хан – володар Криму прибув до пристані Ходжабей, яка цього щасливого року за султанським ферманом має бути відкрита. По прибуттю він призначив достойну височайшої довіри людину [для надзору] на пристань Аджидере, яка знаходиться навпроти Аккерману. ... Він побажав видати височайший ферман щодо згадуваних зернових продуктів, які нехай будуть перевезені з пристані Аджидере до пристані Ходжабей, нехай будуть продані за поточними цінами капітанам кораблів...». Резолюція і заповідь великого везіра на розпорядженні має дату 6 лютого 1765 р.

Наведені свідчення ханського інспектування Ходжабею і Аджидере вказують, що у господарському секторі Північно-Західного Причорномор'я порти/пристані займають ключові місця у взаємовідносинах османської і кримської влади. Враховуючи те, що єдисанці були підданими Кримського Ханства і розміщувались на османських землях наданих султаном у відкуп ханській родині, кримська влада намагалась призначити своїх ставлеників на місця де переплітались економічні інтереси Порти і Криму. Часто такий подвійний контроль призводив до протистоянь місцевих османських управлінців з кримськими представниками.

Судове розслідування, проведене на підставі звернення кримського хана і голови адміністрації Ходжабею, було відображено у донесенні/відповіді щодо вживання необхідних запобіжних дій. Представлено цю інформацію у останньому тексті цього документу – султанській заповіді з детальним змістом проблемних інцидентів і вказівкою щодо подальших дій

призначеним для «надзору» османській і кримській адміністраціям.

Зокрема наголошувалось на утисках військовим представників «Єдисанської орди, які їдуть з місць відстанню 20-30 годин шляху і які привозили пшеницю, ячмінь, свіже молоко і оброблені шкіри». Як вирішення цієї проблеми наказувалось «... від цього часу і на майбутнє, все привезене з Єдисанської орди масло, пшениця і ячмінь, нехай не направляють до пристані Аджидере і не продають торговцям, а всі згадувані продукти нехай довозять до пристані Ходжабею, щоби відправити до столиці»⁴¹⁹. Останній третій текст-донесення також датується 1765 р., але вже літом 2-го серпня.

За цим джерелом, у середині XVIII ст. Аджидере, як хлібна гавань чи перевалочна база, хронологічно функціонувала раніше, ніж було відновлено потужності Ходжабею. Відновлення пристані Ходжабею і заповнення потужностей цієї хлібної гавані можливо і було основною причиною перенаправлення торговельних потоків з Аджидере до Ходжабею. За розпорядженнями султанської заповіді це мало б призвести до закриття пристані у Аджидере. Формальною причиною могло бути махінації перекупщиків-здириків. Іншою причиною міг би бути природний фактор, за яким у холодний період зими унеможлиблювалось використання замерзлої хлібної гавані Аджидере, що також зумовлювало необхідність перевантаження зерна на кораблі в більш соленому незамерзаючому порту Ходжабея.

Однак, в дійсності, об'єми виробництва зернових на єдисанській частини Очаківської землі і Ханської України перевищували портові можливості відправки збіжжя лишень з Ходжабею. Аджидере і надалі використовувався як один з головних портів регіону та займав вагоме місце в економічному розвитку регіону, що спонукало до збільшення населення і розбудови селища. Про це свідчать низка джерел наступного двадцятиріччя.

Так, у подорожньому описі французького інженера Лафитте-Клаве, який працював на військове відомство Османської імперії у 1784-1787 рр. зазначалось: «**Гаджи-Дере**, розташовано на іншій стороні ріки навпроти Аккермана, в затоці чи западині її лівого берега, де його перетинає струмок, від якого селище отримало свою назву. Як розказують, воно було більше ніж Аккерман, але зруйновано росіянами під час минулої війни [1768-1774 р.] і не відновлено до попереднього стану»⁴²⁰.

⁴¹⁹ Там само.

⁴²⁰ [Лафитте-Клаве] Описание пути от Константинополя до Очакова. – СПб., 1821. – С. 82.

Опис Очаківської землі здійсненого російським інженером Де-Воляном у 1791 р., натомість дозволяє з'ясувати ситуацію в Адждидере по закінченню російсько-турецьких війн, надаючи характеристику селища за татарсько-османської минувшини. Зокрема наводив що: 'положення Адждидері, вочевидь, було дуже привабливим під час його розквіту. ... Руїни, які засвідчують існування цього міста, мають близько трьох з половиною верст у периметрі. ... Молдовани, які мешкають в Каалаглей у 5 вестах звідси, говорять про Адждидері як про земний рай і особливо хвалять вино, яке тут робили, вважаючи його кращим в усій Молдові та Бессарабії. ... Адждидері [до війни 1787-1791 р.] був найбільшим **містом** цієї провінції після Очакова та мав, скоріш за все, досить значний ринок вивезення пшениці і худоби (переважно баранів) до Константинополя»⁴²¹.

Свого торгівельно-транспортного статусу Адждидере не втратив і за часів російської влади. Про це свідчать документи архіву Очаківської портової митниці, які стосуються отримання дозвільних документів, у зв'язку з торговою діяльністю окремих купців, як-то справа «очаківського купця Георгія Врета, який вирішував питання безперешкодної доставки пшениці до Очакова від Адждидеру для відправлення до Константинополя (1794 р.)»⁴²².

Таким чином, запропоновані османсько-турецькі документи дозволяють показати формування адміністративних структур із'ясувати місце Адждидере (Овідіюполя) у відносинах між Кримом та Османською імперією другої половини XVIII ст.

Оригінал перекладених і наведених нижче документів див. с.164-165.

Документи:

Документ № 1. Реєстраційний журнал завантажень на пристані Адждидере. (з 26 вересня 1756 року)

В [цьому реєстраційному дефтері] з'ясовується [кількість] пшениці і ячменю завантажених з пристані Адждидере на кораблі [зі столичною реєстрацією в] Капан-и Дакік, у період від початку забороненого [для війни] місяцю Мухаррем дійсного тисяча сто сімдесятого року (26.09.1756).

На судно капітана Айваз-оглу Мехмеда [завантажено]: в аккermanських кіле

пшениця	ячмінь	13 дня місяцю Сафер (07.11.1756) було відмічено
1087 кіле	238 кіле	ще один прихід, доставлено сім тисяч стамбульських кіле пшениці

⁴²¹Отчет относительно географического и топографического положения провинции Озу или Едисан, обычно называемой Очаковская степь, служащий пояснением к картам и планам, снятым по высочайшему указанию. 1792 г. // Наследие Ф. П. Де-Воляна. Из истории порта, города, края. – Одесса, 2002, С.99-100.

⁴²² Державний архів Миколаївської області. – Ф. 414. – Оп. 1. – Спр. 35. – Арк. 1; Головки Ю. І. Матеріали фонду Очаківської портової митниці Державного архіву Миколаївської області як джерело з історії зовнішньої торгівлі Південної України кінця XVIII – початку XIX ст.

На судно капітана Сичан-оглу Вайхама [завантажено]:**в аккерманських кіле**

пшениця	ячмінь	6 дня місяцю Сафер (31.10.1756) був відмічений
1975 кіле	378 кіле	ще один раз

На судно капітана*Втік до Анатолії.***Вейсі-оглу Алі**

пшениця	ячмінь	Судна прибули разом з його поручителем
1110 кіле	280 кіле	полотняром Хаджи Ахмедом жителем Галати. Поручитель його Чадирджи-оглу Мустафа Язиджи.

На судно [капітана] Юсуф Байрактара з Аккерману

пшениця	ячмінь	8 дня місяцю Сафер (02.11.1756)
540 кіле	110 кіле	був відмічений ще один раз

На судно капітана Чобан-оглу Мустафи

пшениця	ячмінь	Втік до Анатолії. Немає поручителя.
1046 кіле	289 кіле	Тільки доручення на кораблі.

На судно капітана Хасана з**На судно капітана Кавиндар-оглу****Уньє****Мустафи з Уньє**

пшениця	ячмінь	пшениця	ячмінь
1061 кіле	183 кіле	1427 кіле	216 кіле
<i>Втік до Анатолії. Тільки доручення на кораблі. Немає поручителя.</i>		<i>13 дня місяцю Сафер (07.11.1756) був відмічений ще один раз</i>	

На судно [капітана] Осман Байрактара з Бозкара

пшениця	ячмінь	ще один раз прибув, був відмічений
1021 кіле	246 кіле	13 дня місяцю Сафер 1170 року (07.11.1756)

На судно капітана Георгія з Аккерману

пшениця	ячмінь	ще один раз прибув,
999 кіле	135 кіле	був відмічений 6 дня місяцю Сафер (31.10.1756)

На судно [капітана]**Хаджибайрактара з Трабзону**

пшениця	ячмінь
1190 кіле	16 кіле
<i>ще один раз прибув, був відмічений 13 дня місяцю Сафер (07.11.1756)</i>	

На [судно] капітана Ахмед-ага**Мехмеда з Аккерману**

пшениця	ячмінь
916,5 кіле	190 кіле
<i>8 дня місяцю Сафер (02.11.1756) був відмічений ще один раз</i>	

На судно капітана Муса-оглу**На [судно] капітана Хінді****Мехмеда****Мехмеда з Аккерману**

пшениця	ячмінь	пшениця	ячмінь
141 кіле	233 кіле	393 кіле	66 кіле
<i>10 дня місяцю Сафер 1170 року (04.11.1756) був відмічений ще один раз</i>		<i>6 дня місяцю Сафер (31.10.1756) був відмічений ще один раз</i>	

**На судно капітана Безджи-оглу
Мехмеда жителя Стамбулу**

пшениця
2429 кіле

**На судно капітана Читак Хасана
з Варни**

ячмінь 13 дня місяцю Сафер
545 кіле (07.11.1756) був
відмічений ще один раз

**На судно капітана Генч Алі
з Аккерману**

пшениця ячмінь
300 кіле 60 кіле
прибув 11 дня місяцю Сафер
1170 року (05.11.1756)

**На судно капітана Варниця
Хусейна з Аккерману**

пшениця ячмінь
300 кіле 60 кіле
6 дня місяцю Сафер (31.10.1756)
був відмічений ще один раз

**На судно капітана Юнуса
з Аккерману**

пшениця ячмінь
266 кіле 66 кіле
6 дня місяцю Сафер (31.10.1756)
був відмічений ще один раз

**На судно [капітана] Хаджибекір
Делік з Аккерману**

пшениця ячмінь
125 кіле 60 кіле
6 дня місяцю Сафер (31.10.1756)
був відмічений ще один раз

**На судно капітана Язиджи-оглу
Мехмеда зі Стамбула**

пшениця ячмінь
242 кіле 60 кіле
16 дня місяцю Сафер (10.11.1756)
був відмічений ще один раз

**На судно [капітана] Кара
Мустафи з Аккерману**

пшениця ячмінь
290 кіле 60 кіле
прибув
11 дня місяцю Сафер (05.11.1756)

На судно [капітана] Йааджи Бекіра з Аккерману

пшениця ячмінь 4 дня місяцю Мухаррем 1170 року
(29.09.1756)
219 кіле 60 кіле був відмічений ще один раз

**пшеницю вираховано в
аккерманських кіле**

всього
17453

**ячмінь вираховано в
аккерманських кіле**

всього
3320

**всього кіле
пшениця і ячмінь**

20773

Всього вираховано в
стамбульських кіле

70850 сімдесят тисяч вісімсот п'ятдесят

[Окрім того], завантажено на кораблі [зі столичною реєстрацією в] Капан-и Дакік з пристані Аккерман від початку місяцю Мухаррем дійсного тисяча сто сімдесятого року (26.09.1756).

Всього пшениці і ячменю вираховано в стамбульських кіле

Всього: 57150 прописом: п'ятдесят сім тисяч сто п'ятдесят

Після того як описані в цьому списку кораблі були звірені зі списками Капану і їх власники були розпитані за пшеницю яка

знаходиться у них, кожен з них заявив, що збіжжя взяв з Аджидере що знаходиться в каза Аккерман і що всі їхні прибуття відзначені точно.

Однак, капітан Хасан з Уньє і капітан Чобан-оглу Мустафа, які фігурують в дефтері, втекли до Анатолії і ще не мають документів [реєстрації] в Капані. В дефтері записано що Язиджи Чадирджи-оглу Мустафа Язиджи є поручителем кораблів Безджи Елхадж Ахмеда – одного з власників товару, що є на Капану.

Заповідь належить наділеному владою наказувати [султану].

Капітан судна поручителя що втік зветься Вейсі-оглу Алі.

Документ № 2. Повідомлення-допис голови адміністрації Ходжабею – Хафиз Ельхадж Мехмеда. (13.02.1765)

Клопотання молебствующого перед Великою державою є наступним. Велико-славний Селім Герай хан – володар Криму цього щасливого року [прибув] до селища Аджидере, що знаходиться навпроти Аккерману. Як є роз'яснено в його донесенні, в складах [селища] кількістю сто сімдесят чотири [погребів] було складовано очищену пшеницю. Відповідно до виданого високославного фірману, за участю торговців зерновим збіжжям і капітанів кораблів у присутності еміна стамбульської митниці належить встановити кількість пшениці що знаходиться у складах. Всі заявили і підтвердили що пшениця у сто чотирнадцяти складах (погребях), яка сягає сто вісімнадцяти тисячам триста аккерманських кіле, належить тридцяти чотирьом душам торговців зерновим збіжжям, а решта пшениці складована у шістдесяті окремих складах (погребях) – спекулянтам.

Він клопотав щодо височайшої заповіді з наступним змістом: згадувана пшениця в означених сто чотирнадцяти складах необхідно щоб була підготовлена до періоду від початку березня цього року до дня Св. Георгія; завантажена на кораблі і якомога швидше, хоча б і на годину раніше, відправлена з Аджидере до столиці; одну переписану копію цього дефтеру нехай буде вписано найбом зернового збіжжя в седжіль; ще одну переписану копію нехай буде відправлено до відповідного місця; в часі його прибуття, пшениця та іншого роду зернове збіжжя що знаходиться в руках спекулянтів нехай буде перевезено до портової пристані Ходжабей і продано торговцям зернового збіжжя за поточними цінами.

Від тепер і надалі видання заповіді належить наділеному владою наказувати [султану].

Підпис: молебствующий Хафиз Ельхадж Мехмед – емін
пристані Ходжабей

21 Шабан 1178 року (13.02.1765)

Резолюція: Вірно

З цього приводу: заповідь адресовано до валії Озі, кадія Аккерману і до командира яничарського корпусу

за участю призначеного мубашира

Заповідь

25 Шабан 1178 година (17.02.1765)

Заголовок червоним пером:

Повідомлення-допис покірного слуги Хафиз Ефенді – еміна пристані Ходжабей.

Документ № 3. Виписка резолюції Великого візира щодо листа Кримського хана. (06.02.1765)

Володар Криму – велико-славний Селім Герай хан, прибув до пристані Ходжабей, яка цього щасливого року, відповідно до султанського фірману, повинна бути відкрита. По своєму прибуттю, він призначив достойну височайшої довіри людину [для надзору] на пристань Аджидере, що знаходиться навпроти Аккерману. На згадуваній пристані з'явилася група перекупщиків, які здійснювали спекуляції. Позаяк стало відомо що вони наповнили сто сімдесят чотири склади (погребів) з очищеною пшеницею, це спричинило написання донесення від згадуваного його величності [хана]. Він побажав видати височайший фірман, у такому розумінні що згадуване зернове збіжжя повинно бути перевезено з пристані Аджидере до портової пристані Ходжабей і продано за поточними цінами капітанам кораблів які займаються перевозкою зернових.

За допомогою управителя пристані Ходжабея – Ходжа Хафиз Ефенді, який є з вченого стану мюдерісів, і у присутності торговців зі столиці, також і з призначеним від яничарського корпусу мубаширом (довіреною людиною) і кетхудою капітанів, необхідно визначити яка є в дійсності кількість зернового збіжжя в згадуваних складах (погребях). А також необхідно щоб було розмежовано: яка кількість згадуваного збіжжя є від торговців і яка кількість від перекупщиків.

Як для одного так і для інших необхідно прикласти зусилля якомога швидше, хоча б і на годину раніше, відправити збіжжя.

резолюція великого візира: Вірно

Ага управитель митниці Хафиз Ельхадж Мехмед Ефенді,

який є з вченого стану (мюдерісів) і є управителем пристані Ходжабей,

призначений від яничарського корпусу мюбашир і кетхуда капітанів

нехай дізнаються яка кількість від наявного зернового збіжжя у згадуваному місці є від торговців і яка кількість від групи перекупщиків.

Всі, хоча б і на годину раніше, повинні перевезти і доповісти.

Заповідь.

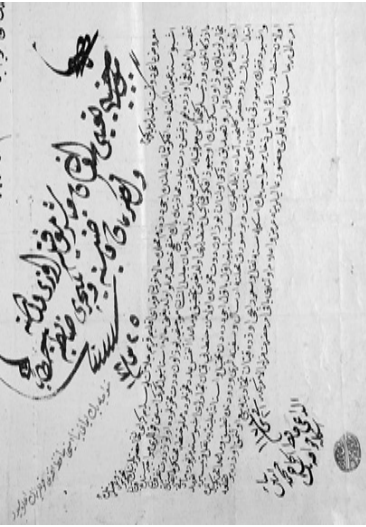
14 Шабан 1178 року (06.02.1765)

Документ № 4. Звернення Великого візира до султана щодо ситуації яка склалася на пристані Аджидере. (02.08.1765)

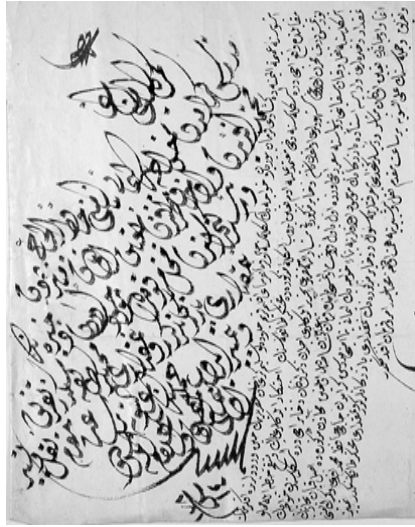
Донесення Вашого покірного слуги є наступним:

В селищі Аджидере, розташоване навпроти Аккерману, з'явилася група перекупщиків, які минулого [1177] року (12.07.1763-30.06.1764) брали участь у підготовці до відкриття портової пристані в затоці Ходжабей, що знаходиться у [підпорядкуванні] Аккерману. Використовуючи як прикриття свою військову службу, вони перестривали

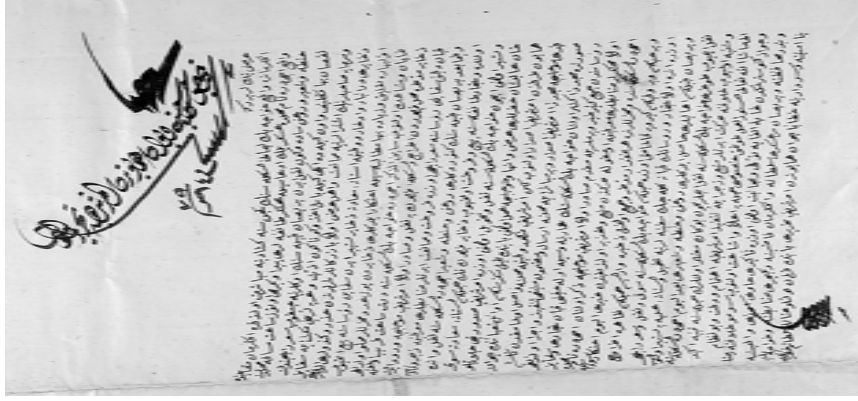

Повідомлення-допис голови адміністрації Ходжабею. 1765 р.

Витиска резолюції Великого візира щодо Кримського ханства. 1765 р.

Звернення Великого візира щодо пристані Аджидере . 1765 р.

[людей] з Єдисанської орди, що приїжджали з місцевості яка на відстані двадцять-тридцять годин шляху і привозили [свою продукцію]: пшеницю, ячмінь, свіже вершкове масло та оброблені шкіри. Вони піддавали їх різного роду утискам, як-то пропонували більш низькі ціни від поточних і з кожних десяти кіле присвоювали собі два⁴²³. Вони зупиняли їх вози (підводи) і перешкоджали їм продавати [свої вироби] судновласникам і власникам капіталів (грошей). Чесні торговці уникали суперечок з ними. Перекупщики складували взяті закуплені зернові продукти і не продавали їх судновласникам вчасно, які прибували для перевезення зерна до столиці.

Стало ясно, що вони займалися спекуляцією, тобто наповнили сто окремих складів зерном, щоби його продавати весною за більш високою ціною. Оскільки вище згадуване селище Аджидере знаходиться приблизно на відстані чотирьох годин до портової пристані Ходжабея, тож складоване зерно повинно бути вийняте з того місця і перенесено до згадуваної портової пристані. Відповідно до священної заповіді, доправлений крам повинен бути спроданий за поточними цінами судновласникам, а ті хто буде чинити опір, нехай будуть покарані посадовими особами (офіцерами). Відтепер і на майбутнє, привезене з Єдисанської орди масло, пшениця і ячмінь, нехай не скеровується до портової пристані Аджидере і не продається торговцям (купцям), а всі згадувані продукти нехай доправляються до портової пристані Ходжабея, щоби їх відправити до столиці.

У такому розумінні питання, щоби видати розпорядження, і діяти відповідно його змісту, у наявності є донесення достойного вельмославного хана [Селім-Герая]. Така священна заповідь була видана султанським діваном у першу десятиднівку місяця шабан [тисяча сто] сімдесят восьмого року (24.01.1765-02.02.1765). Однак ця заповідь не прибула вчасно за призначенням, за цією причиною відповідно правила необхідно видати нову заповідь, яка нехай буде відправлена з довіреною особою і нехай буде виконано її величний зміст.

Є потреба у священній заповіді з наступним змістом: нехай будуть зібрані свідчення від торговців (купців) зерновими і від судновласників про тих хто міг би використовувати нововідкриту пристань Ходжабей [для своїх спекуляцій]; також, відповідно до раніше опублікованій священної заповіді, посадовим особам (офіцерам) заповіді заступити перекупщикам, які знаходяться у вищезгаданому селищі Аджидере, провадити подібні дії. Окрім того, яка б то кількість зерна і знаходилась би на пристані Аджидере у даний час, воно має бути виявлено, і там щоби не залишилось ні однієї зернини і ні однієї оки; нехай все [зернове збіжжя] буде доставлено до портової пристані Ходжабей; нехай воно буде продано за поточними цінами; нехай все буде завантажено на кораблі і відправлено до Височайшої столиці; вироблене єдисанцями вершкове масло, пшениця і ячмінь нехай не привозиться до пристані Аджидере, а безпосередньо доправляється до портової пристані

⁴²³ Забирали чи присвоювали собі без оплати 2 кіле зерна з кожних 10 кіле.

Ходжабей; нехай діють за роз'ясненням і у відповідності звичаю щоби і надалі запобігти тим хто вживає незаконні дії; нехай дотримуються основних правил Всевишнього і все це нехай буде оголошено (сповіщено).

Ця священна заповідь нехай буде адресована до валі Очакова, до мухафиза Бендер, до серакера-султана Єдисанської орди, до кадії Аккерману, до командира яничарського корпусу, до керівника-адміністратора і до сердара Ходжабею, для запобігання на найвищому рівні від найменших несанкціонованих дій. Заповідь щодо опублікування священної заповіді султанського дівану належить його величності моему вельмишановному і милоствивому султану.

Вірно

По проблемі за яку говориться нехай буде написана священна султанська заповідь.

Наказується.

14 Сафер 1179 року (02.08.1765) Підпис великого візира.

BOA. – Fon adr: “C.BDL.”. – Dosya 38. – Gomlek ¹ №1865.

Olexander Sereda

**Adzhydere (Ovidiopol) in the Ottoman-Crimean relations
in the second half of XVIII century (of Osman-Turkish documents)**

This article was first published by the Ottoman-Turkish Ottoman Government Documents Archive (Istanbul, Turkey), translated into Ukrainian language on most early memories and the continued existence of the village and the marina/port Adzhydere (now Ovidiopol). In particular presented a excerpt from the port register/defter 1756, which contains information about downloading and sending trading ships from the pier Adzhydere to the Istanbul harbor Kapan-i Dakik in Golden Horn Bay. In comparative perspective indicates the amount of grain shipped from the port/marina Akkerman. Also presented a number of documents in 1765 regarding storage of grain in Adzhydere and redistribution of transport and trade flows in the finished restored in Hodzhabey harbor. In particular presented a number of problems in economic relations between yedysans from Ochakiv earth and representatives of trade and port circles. Offers an analysis of the sources in terms of creating management structures of the Ottoman Empire and the Crimean Khanate in Adzhydere and Hodzhabey.

Key words: Adzhydere, grain corn, judicial and administrative district Akkerman, the Ottoman Empire, the Crimean Khanate.

Александр Серед

**Адждидер (Овидиополь) в османской-крымских отношениях
второй половины XVIII ст. (за османско-турецкими документами)**

В статье впервые публикуются османско-турецкие документы Правительственного Османского Архива (Стамбул, Турция) с переводом на украинский язык, относительно наиболее раннего упоминания и дальнейшего существования поселка и пристани/порта Адждидере (совр. Овидиополь). В частности представлено выписку из портового журнала/дефтера 1756 г., в котором содержится информация о загрузке и отправке торговых судов с пристани Адждидере к стамбульской гавани Капан-и Дакик в заливе Золотой Рог. В сравнительном аспекте указывается количество зерна отгруженного в порту/пристани Аккерман. Также представлен ряд документов 1765 г. относительно накопления зерновых в Адждидере и перераспределения

транспортно-торгових потоків на відновлену хлібну гавань Ходжабей. В частині приведено ряд проблем в господарських взаємозв'язках між едісанцями Очаковської землі і представителями торгово-портівих кругів. Предложено аналіз джерел в аспекті створення управлінських структур Османської імперії і Кримського ханства в Аджидере і Ходжабее.

Ключеві слова: Аджидере, зернові продукти, судбно-адміністративний округ Аккерман, Османська імперія, Кримське ханство.

Рецензент: О.А.Бачинська, д.і.н., професор (Одеський національний університет імені І.І.Мечникова).

УДК 929Перепілін:355.311.1(477)«1775/1784»

Сергій Краснобай

**ІНТЕГРАЦІЯ ЗАПОРІЗЬКОЇ СТАРШИНИ ДО РОСІЙСЬКОЇ
АРМІЇ в кінці ХVІІІ ст.: КЛИМ ПЕРЕПІЛІН
(за матеріалами РДВІА)**

У статті запропоновано документи з Російського державного військово-історичного архіву, за якими можна з'ясувати шлях отримання колишніми запорізькими старшинами офіцерських звань російської армії, а отже можливості отримання дворянства та зберегти провідне становище в суспільстві після зруйнування Запорізької Січі у 1775 р. Цей шлях показаний за прикладом комплексу документів полкового старшини Климента Перепіліна. На підставі останніх доведено, що надання офіцерського чину вимагало виконання певних доручень російської адміністрації, зокрема перебування колишніх козаків в іррегулярні формування Російської імперії (в тому числі у майбутнє Чорноморське козацьке військо). Виконання цих доручень вимагало тривалого терміну, що також свідчать репрезентовані документи.

Ключові слова: запорізька старшина, Климент Перепілін, дворянство.

Ліквідація Запорізької Січі в 1775 р. та подальша доля січовиків, постійно привертає науковий інтерес дослідників. В рамках цього питання можна виділити низку окремих статей та розвідок, що частково розкривають процес та масштаби інтеграції запорізької старшини до офіцерського корпусу російської армії. Як відомо, це було необхідно складовою для отримання дворянства в Російській імперії⁴²⁴. Поряд з тим дані публікації носять узагальнюючий характер: подається лише загальна чисельність запорізької еліти, яка була нагороджена російським урядом армійськими чинами, без урахування індивідуальних або групових умов для кожного зі старшин⁴²⁵. Зробити це стало

⁴²⁴ Каюк Д. Г. Нобілітація запорізької старшини наприкінці ХVІІІ – початку ХІХ ст. // Наукові праці історичного факультету ЗНУ. – Запоріжжя: Тамдем-У, 1999. – Вип. VIII. – С. 259 - 263; Олененко А. Г. Уніфікація військових звань козаків після зруйнування Запорізької Січі (На матеріалах документів Азовської губернської канцелярії) // Наукові праці історичного факультету ЗНУ. – Запоріжжя: Просвіта, 2009. – Вип. XXVI. – С. 114 - 116.

⁴²⁵ Сурева Н. В. Кооптація запорізької старшини до дворянства у законодавчій практиці Російської імперії // Наукові праці історичного факультету ЗНУ. – Запоріжжя, 2009. – Вип. XXVI. – С. 91-93.